

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

KRISTÓ GYULA

A multikulturális Erdély középkori gyökerei

Mindenütt a világban, ahol különböző nyelvű, mentális, kulturájú népek kisebb-nagyobb tömbjei találkoznak, érintkezési területek (kontaktuszónák) alakulnak ki, mivel az etnikai határok általában nem alkotnak merev vonalat. Oly sok példa akad erre, hogy elég csak a legismertebbekre hivatkozni. A legelfogadottabb elmélet magát a feudalizmust a római és germán kultúrkör találkozásából és egymásra hatásából eredezteti. A középkorban az Európa nyugati részén élő neolatin (francia) nép és a kontinens középnnyugatját elfoglaló germánosság markáns érintkezési térsége északon a mai Belgium és délen a mai Svájc területe volt, ezen országok a mai napig tartóan őrzik ezt. Belgium vallón és flamand népsége a két nagy civilizáció peremvidékén élt és él. Itt tehát két kultúra folyamatos kölcsönhatásának lehetünk tanúi. Svájc esetében tovább színezi a képet, hogy a francia és német kontaktuszónában délről egy másik neolatin nyelvű nép, az olasz is részt kért és kapott magának, amit a mai Svájc hármaskénti etnikai identitása jelez. Ez esetben – figyelembe véve még a retoromán nyelvi kisebbséget – valóban multikulturális (azaz sok kulturájú) régióról beszélhetünk. Az ismert példák közül talán még a görög és török lakosságú Ciprus említhető.

A különböző etnikumok érintkezési területei sorában megkülönböztetett figyelem illeti meg Erdélyt, amely a mai (illetve – figyelembe véve a német népesség megcsappanását – a közelmúltra érvényes) állapot szerint a román, magyar és német kultúra találkozási pontja. Az alábbiakban ennek az együttélésnek és érintkezésnek a legkorábbi, a középkorra visszamenő gyökereit teszem vizsgálat tárgyává, minden esetben adatokra támaszkodva. Az ókori Dacia provincia elnevezésnek nincs középkori folytatása. A mai Erdélynek (románul Transilvaniának, németül Siebenbürgennek) nevezett térség az ókori római uralom elenyészését követően nem rendelkezett saját önálló névvel (legalábbis a forrásokban semmi ilyesminek nincs nyoma). A régió névadói a magyarok voltak, ők nevezték Erdélyt Erdőel(ü)nek, majd Erdel(ü)nek (azaz erdőn túli területnek), amely elnevezésforma a magyarok névadási rendszerében gyakorta előfordul. Így kapta magyar nevét Havasalföld, amely eredetileg Havasel(ü) föld (latinul terra Transalpina) alakban hangzott, és e Havasalföld ('Havason, azaz Kárpátokon túli föld') népetimológikusan jutott a Havasalföld névhez. Ugyancsak ilyen szemlélet alapján neveztek Északkelet-Magyarországon egy területet Gyepűel(ü), később Gyepel(y) ('gyepűn túli terület', latinul ultra indagines) néven. Az az erdő, amely Erdély nevében található, a Nagyváradtól keletre húzódó Réz-hegységgel azonos (amelyet a középkorban Igycsonnak hívtak, román neve pedig Munții Plopișului). 1206-ban Erdélyt latinul még mint erdőkön túlt (ultra silvas) említették, vagyis egyértelműen az erdő köznévi latin alakjával jelölték. Az Erdélyre alkalmazott román hivatalos Transilvania elnevezés nem egyéb, mint a magyar „erdőn túl” latin alakváltozata, amely középkor- és újkori latin iratok ezreiben fordul elő Erdély nevéként. A román köznyelv azonban Erdélyt eredetileg nem Transilvaniának, hanem Ardealnak nevezte (már a középkor végén, illetve az újkor elején țara Ardealului 'Erdély földje'), ami teljesen nyilvánvalóan a magyar Erdély név átvétele. Az Erdély német nevéként használatos

Siebenbürgenről (eredeti jelentése 'hét vár') a 14. századi magyar krónikakompozíció azt a magyarázatot adta, hogy a honfoglaló magyarok által abban a térségben épített hét földvárrel kapcsolatos. Ez már csak azért sem hihető, mivel a honfoglalók nem építettek várakat. Sokáig tartotta magát az a felfogás, miszerint a német elnevezés alapjául szolgáló hét vár az erdélyi hét vármegye várával lenne azonos, de ez meg azért nem valószínű, mert a Siebenbürgen név előbb szerepel, mint mielőtt az erdélyi hét vármegye utolsója is kialakult volna. Az tűnik a legvalószínűbbnek, hogy a Siebenbürgenben a Cibinburg ('Szebenvár') elnevezés, a németek által Erdély területén elsőként megszállt Nagyszeben eredeti Cibin neve található (ahonnan a magyar Szeben, illetve a román Sibiu is ered). Vagyis a német szemléletben a szűk szebeni táj neve ment át egész Erdély nevére, és utóbb a cseh, a szlovák és a lengyel nyelvben szintén e német eredetű megnevezés szolgált Erdély nevéként. A Siebenbürgen név tehát a magyar névadástól független, önálló alkotás, viszont kétségtelenül jóval fiatalabb az Erdély névnél, hiszen csak akkor születhetett meg, amikor német ajkúak jelentek meg és éltek Erdélyben.

A multikulturalitás gyökerei szempontjából a legfontosabb annak tisztázása, hogy melyik etnikum mikor jelent meg Erdélyben. Ebből a szempontból már Erdély megnevezése is sokatmondó, hiszen világosan mutatja: a románoknak kezdettől fogva nem volt önállóan alkotott szavuk Erdély fogalmának kifejezésére. Ha Erdélyban a római uralom óta a magyar honfoglalásig folytonosan dák eredetű romalizált lakosság élt volna, ennek minimális bizonyossága az lenne, hogy létezzék Erdélyre vonatkozóan használt saját román név, a maximális pedig az, hogy ez ókori római alapokra menjen vissza (és valamiféle szerves kapcsolatban legyen a térséget utoljára összefoglalóan megnevező Dacia provincia nevével). Erről azonban nincs szó. Ezzel szemben azt tapasztaljuk, hogy Erdély azon déli részein is, ahol a románság a legkorábban megjelent, a már ott élő magyar (Fogaras), illetve szláv (Szeben) elnevezést vette át. Vagyis a románság földrajzinév-adásában a mikrotoponímiában is éppen úgy járt el (azaz számára idegen elnevezéseket kölcsönzött), miként tette ezt a makrotoponímiában (Erdély nevével illetően). Persze, egy-egy etnikum megjelenésében a döntő szót mégiscsak a pozitív adatok mondják ki.

A térségre nagy valószínűséggel vonatkozó forráshely (a kortárs Fuldai Évkönyv) szerint 892-ben Arnulf keleti frank király követeket küldött a bolgárokhoz és uralkodójukhoz, és kérte őket: ne engedélyezzék onnan a morváknak a sóvásárlást. Ez nyilván az erdélyi sóbányákra történő utalás, és ha így van, azt mutatja, hogy Erdély (illetve annak bizonyos részei) a 9. század végén a bolgárok uralma alatt álltak. A következő években a térségbe megérkezett magyarokról a 14. századi krónikakompozíció valamelyik korábbi redakciója azt jegyezte fel, hogy a honfoglalás első lépéseként a hegyekből (vagyis a Kárpátokból) három hónap alatt leereszkedtek, és Magyarország szélére értek, tudniillik Erdélybe (in Erdelw), asszonyaik és javaik oltalmára hét földvárat készítettek ott, és bizonyos ideig ott maradtak, fejedelmüket, Álmost Erdélyországban (in patria Erdelw) megölték. A 13. század végi Kézai Simon arról tudósít, hogy Gyula, jóllehet a többiekkel együtt bement Pannóniába, végül Erdély részein (in partibus Erdevelu) lakott. A kétféle híradás jól kiegészíti egymást. A keletről érkező magyarok útja szükségszerűen Erdélybe (annak valamelyik részére) vezetett, itt – ha nem is emeltek várakat – megpihentek a besenyőktől elszenvedett vereséget, az etelközi haza elvesztését követően, levonták a fiaskó politikai következményét, az égiekkel a kapcsolatot rosszul tartó és elaggott Álmost megölték, majd némi időzés után va-

lamennyien továbbvonultak a Kárpát-medence belsejébe, Pannóniába. Nem kivétel ez alól Gyula sem, bár ő – még nagyobb valószínűség szerint valamelyik utóda – Pannóniából visszatért Erdélybe. Hogy a magyarok 895-öt követően kiürítették Erdélyt, teljesen hihető mozzanat. Egyrészt a nomád nagyállattartást folytató magyaroknak Erdély nem adott életteret, nem voltak dús fűvű legelők, ahol lovaikat legeltethették volna. Másrészt éppen a minap érte őket a besenyő kudarc, és nem lehettek bizonyosak afelől, hogy ellenségeik nem követik-e őket a hegyeken túlra, amint a legyőzöttek efféle üldözése éppen nem ment kivételszámba a steppén. Sokkal nagyobb biztonságban érezhették magukat, ha kivonulnak Erdélyből. A Kárpát-medence síkvidéki területein legeltetni kezdő magyarság tehát a kiürített Erdélyt, e több száz kilométer széles földet gyepüként használta a besenyőkkel szembeni védelem céljából.

1003-ra viszont a Gyula-törzs már bizonyosan visszatért Erdélybe, hiszen a 14. századi krónikakompozíció hiteles nyugat-európai forrásra visszamenő híre szerint ekkor Szent István király (1001–1038) győzelmes háborút viselt anyai nagybátyja, Gyula ellen, aki Erdélyt kormányozta. Gyulát családjával együtt fogolyként Magyarországra vitte, tágas országát pedig a Magyar Királysághoz csatolta. A magyarok tehát a 10. század közelebről ismeretlen évtizedei óta politikai fennhatóságot gyakoroltak Erdély felett, ami a magyarok ottani megtelepedésével járt együtt. A nomadizmust feladó magyarok a legnagyobb valószínűség szerint a 10. század második felében telepedtek át nagyobb számban Pannóniából Erdélybe, annak következtében, hogy a kalandozások bukása gyökeres életformaváltásra készítette őket. Ekkor költözhetek be oda a Gyulák is. Számos jel mutat arra, hogy Erdélyt nem egyenletesen szállták meg a magyarok. Ha nem is nagy számban, de törzsnevekkel azonos helynevek csak Észak-Erdélyben bukkanak elő, Dél-Erdélyben (vagyis a Marostól délre) egy sincs belőlük. Ugyancsak Észak-Erdélyben találkozunk a középkorban öt, nagy régiségre visszamenő úri nemzetséggel (Agmánd, Borsa, Kalocsa vagy Szil, Mikola, Zsombor), szemben Dél-Erdélyvel, ahol ilyenek teljességgel hiányoznak. Ez arra mutat, hogy a magyarok elsődleges erdélyi szállásterülete és Gyula országa Észak-Erdélyben keresendő. Osszhangban van ezzel a krónikakompozíció azon tudósítása, hogy Szent István Gyula leverését követően Keán, a bolgárok és szlávok vezére ellen indított hadat, akinek népei természetes fekvésüknél fogva igen megerősített helyen laktak. Keán legyőzése után Szent István odahelyezte egyik rokonát, aki ezen erdélyi részeket örökölte, és ezért Erdélyi Zoltánnak nevezték. Vagyis Keánnak szintén helyet kell szorítanunk Erdélyben. Ez a hely csakis Dél-Erdély lehet, az a térség, ahol sem magyar törzsnevek, sem magyar összefoglaló nemzetségek nincsenek. Vannak ezzel szemben jelentős számban szláv és sokkal csekélyebb mértékben bolgár helynevek, amelyek rávallanak Keán 1000 utáni szláv és bolgár népességére. Erdély egész területét figyelembe véve szemet szúr, hogy a szláv helynevek milyen aránytalanul oszlanak meg a térség északi és déli része között. Míg Észak-Erdélyben ritkán fordulnak elő, Dél-Erdélyben eléggé nagy számban, ennek alapján a Hunyadi- és a Szébeni-medencében jelentékeny szláv lakossággal lehet számolni, a Háromszéki-medencében pedig egyenesen minden más erdélyi (és magyarországi) régiót felülmúl a szláv helynévi anyag. Finom megfigyelések arra is rámutattak, hogy a gyér észak-erdélyi szlávosság a 13. századra felszívódott, de a dél-erdélyi a 13–14. századig őrizte nyelvét. A 11. század elején tehát Erdélyt két etnikum népesítette be, méghozzá a későbbi adatokból következően nem nagy népsűrűséggel, északon döntően magyar, délen pedig szláv népesség. Kétségtelen azonban, hogy közöttük nem volt szigorú etnikai határ, magyarok éltek délen, és szlávok is északon. Azzal a multi-

kulturalitással, amely Erdélynek olyannyira sajátja, egészen a 12. század közepéig nem találkoztunk. Az erre következő egy évszázad gyökeresen átrajzolta Erdély etnikai térképét.

A beköltözők sorát germán ajkú népek nyitották meg, flandriai flamandok, illetve összefoglalóan szásznak mondott németek (ezen belül azonban döntően svábok), akik közé francia nyelvű vallonok is keveredtek. II. Géza király (1141–1162) hívására jöttek, részint nagyobb tömegben, részint pedig kisebb csoportokban vagy egyénileg. Nyelvjárási vizsgálatok arra mutatnak, hogy nem egységesen ugyanarról a vidékről költöztek át Erdélybe, hanem a német nyelvterület több pontjáról (a Közép-Rajna vidékéről, a Mosel folyó környékéről, illetve délnémet területről). Erdélybe kerülésük nyilván nem egyazon időpontban történt, hanem több évtizedig elhúzódóan, ezért beköltözésükre egyértelmű dátumot nem lehet adni. Bizonyos szabadságot már II. Géza biztosíthatott számukra, de jelentősebb kiváltságolásuk csak II. András király (1205–1235) nevezetes Andreanumával következett be 1224-ben. A szászok Erdélynek északi és déli részét szállták meg. Elsődleges megtelepedési helyük Dél-Erdély volt, Nagyszében, Újgyház és Nagysink vidéke. Ezt nevezték Altlandnak, vagyis Óföldnek. Itt a betelepülő németek elsősorban szlávokat találhattak, ők adták a Cibin nevet a térség patakjának és a mellette létrejött helységnek. E Cibin (amely 'som' jelentésű szláv szó származéka) német ajkon a -burg 'vár' utótag hozzáadásával lett Cibinburg, ahonnan utóbb az erdélyi németiség egész Erdélyt elnevezte. A teljes dél-erdélyi szász szállásterület Királyföld (Königsboden) elnevezése arra vonatkozott, hogy a németek királyi tulajdonú földre telepedtek be. Az észak-erdélyi német szállásterületet Besztercevidéknek (németül Nösnerlandnak) nevezték, de itt is a szászoké lett az ezzel szomszédos Királyi nevű terület, ami nevével is mutatta, hogy a királyé volt. A dél- és észak-erdélyi különbségek a német helynévanyagban szintén markánsan megmutatkoznak. Északon a szász toponímia túlnyomó része magyar eredetű (vagyis a szászok itt magyarokat találtak), ezzel szemben délen vegyes a kép. A Királyföld északi részén még szép számmal vannak a német helynevek között magyar eredetűek, Altlandban már csak elvétve akadnak, a Barcaságban (Brassóvidéken) egy sincs. Mind északon, mind délen a németek korlátozott számban szláv helyneveket is vettek át (a déli centrum, Szében mellett az északi központ Beszterce neve szintén szláv eredetű). Nagyon fontos, hogy nem ismerünk egyetlen román eredetű szász helynevet sem, ami arra mutat: a németek időben megelőzték Erdély területén a románokat. Az Erdélybe beköltöző németek többsége itt fejlett mezőgazdasági technikát meghonosító paraszt volt, de akadtak páncélos lovagok, illetve kereskedők és kézművesek is. Ez utóbbiaknak döntő szerepük volt a 13. századtól kezdve a szász városok megalapításában és felvirágztatásában.

A románok (a korabeli forrásokban vlach, blak, azaz oláh néven szerepelnek) legkorábban a 12. század vége felé jelenhettek meg Erdélyben. Két adat szó amellet, hogy az 1160-as években már közel járhattak a Balkán-félszigetről észak felé tartó vándorútjuk során a Kárpát-medencéhez. 1164-ben a bizánci császár unokatestvérét Halics (Galícia) déli határvidékén vlachok fogták el. Ez minden bizonnyal a Dunától északra került románokra vonatkozó híradás. 1166-ban egy másik bizánci történetíró szerint az egyik bizánci sereg más népek mellett vlachok nagy tömegéből állt. Szerinte a vlachok Itáliából való hajdani telepések leszármazottai. Ők a Fekete-tenger felőli vidékekről törtek be a magyarok földjére (azaz nyilván Erdélybe), ahonnan még soha nem érte támadás a magyarokat. A görög historikus tehát felfigyelt a románok neolatín nyelvére, és tudós (ám téves) kombinációval Itáliából eredeztette őket, ahol egy, latinból szár-

mazó másik neolatin nyelvet, az olaszt beszéltek. Ennek téves voltára onnan következtethetünk, hogy a románok (vlachok) latin származására vonatkozó ősi eredetmonda egyáltalán nem ismert a középkorból, maga az elmélet az újkorban – a bizánci történetíróhoz hasonlóan – tudós (és ismét téves) spekuláció eredményeként eresztett gyökeret. Románok viszont nem régóta lakhattak a Duna-delta vidékén. Egyrészt korábbi említés itt nem szól róluk, másrészt pedig a görög forrás is hangoztatta: a magyarokat innen még soha nem támadták meg. Ha a románok már régebb idő óta a Keleti Kárpátok és a Fekete-tenger között éltek volna, a bizánciak biztosan már korábban felhasználták volna őket a maguk oldalán a magyarok ellen a megszakításokkal éppen 40 esztendeje folyó magyar–bizánci harcokban. Ez az 1164. és 1166. évi adat egymásra vall, azt mutatja, hogy ezekben az években jutottak el nagyobb létszámban románok a Dunától északra fekvő területre.

Magyarország területén (illetve közvetlen szomszédságában) 1210 táján három, egymástól független forrásban bukkannak fel románok. Ezek a legelső bizonyosságai a románok jelenlétének a dél-erdélyi régióban, illetve annak közvetlen szomszédságában. 1207 táján Benedek erdélyi vajda a kerci monostornak II. András által adott földet kivette a vlachok földjei közül. Kerc Fogaras megyében, az Olt mellett fekszik. 1210-ben Ivachin szebeni ispán a Boril bolgár cár megsegítésére küldött seregben szászok, románok (oláhok), székelyek és besenyők társaságában vonult fel. Végül 1210 táján Anonymus – szokásának megfelelően – azon népekből állított ellenséges vezéreket a honfoglaló magyarokkal szemben, amelyek saját korában a magyarokkal szomszédos területeken éltek. Így kreált Erdélyben egy vlach fejedelmet Gyalu személyében, ami azt mutatja: a magyar történeti érdeklődés ekkor már számon tartotta a románokat mint a Magyarországgal délkeletről határos népet. A románok által Erdélyben megszállt legkorábbi terület Fogarasföld volt, a németek által elfoglalt Altland és a Német Lovagrendnek 1211-ben odaadott Barcaság között. Fogarasföld legrégebbi helynévanyaga magyar (már 1207 táján Egerpatak, Nagybükk, Árpás fordul elő, de magyar eredetű maga a Fogaras név is), ami fontos bizonyosság, hogy a románság nem megelőzte, hanem követte itt a magyarságot. A románok legkorábbi, fogarasföldi megszállása ugyancsak amellelt tanúskodik, hogy a románok délről északra tartó vándorútjuk során először Erdély legdélebbi peremére hatoltak be, és csak jóval később terjedtek el egész Erdélyben. Észak és dél különbsége itt is markáns. Míg északon a románok elsősorban magyar helyneveket vettek át, és még a szláv eredetű nevekhez is magyar közvetítéssel jutottak, addig délen a románok bevándorlását megelőző szlávok közvetlenül – a magyarok és szászok kiiktatásával – adták át földrajzi neveiket a románoknak. Mindamellelt az erdélyi román helynévanyag nagyobbik része magyar és nem szláv eredetű; román eredetű helynév Erdélyben a 14. század előtt nem ismert. Elsőként a fogarasvidéki Oláhkerch (Kerch Olacharum) neve mutat a névadásban román jelenlétre 1332-ből. A románság Erdélybe történő betelepítése és első helynevei között több mint száz esztendő a távolság, ennyi idő kellett ugyanis, hogy egyes csoportjaik – felhagyva a folytonos helyváltoztatással – megtelepüljenek. (Ugyanez a helyzet a honfoglaló magyarokkal, ők szintén száz évvel kárpát-medencei megjelenésük után alakították ki saját névvel nevezett, állandó megtelepedettséget jelentő falvaikat.) A románság ugyanis kisállattartó (juhok legeltető), transzhumáló (állandóan vándorló) népesség volt. Bizonyosra vehető, hogy első csoportjaik a havasi legelőők zöld fűvét követve a folyók (mindenekelőtt az Olt) mentén felfelé vándorolva spontán módon, hívatlanul jöttek be

a Kárpát-medence délkeleti peremére, de hamarosan királyi (majd magánföldesúri) telepítések is hozzájárultak létszámuk rohamos növekedéséhez.

A székelység – a szászokhoz és a románokhoz hasonlóan – nem őslakos népsége Erdélynek, bár odakerülésének részletei a forráshiány miatt bizonytalanok. Ebben talán az is szerepet játszott, hogy míg a németek és a románok külföldről jöttek Magyarország erdélyi területére, addig a székelyek belső, országon belüli migráció eredményeképpen jutottak el oda. A székelyek feltételezés szerint a 11. század folyamán vagy a 12. század első évtizedeiben keltek útra kelet felé – nyelvjárási tanulságok alapján – az ország más és más pontjairól, ahol a határvédelemben játszott szerepük miatt élvezett szabadságuk komoly veszélybe került. Különböző csoportjaik a 12. század folyamán már elérték Biharban Telegd vidékét, illetve a század végén eljutottak Dél-Erdélybe, Szászsebes, Szászkezd és Szászorbó vidékére, ami Altlandtól északra és nyugatra esett. 1224-ben egy székely csoport még Szászsebes vidékén élt, őket II. András azon rendelete (az Andreanum) tolta tovább kelet felé, amely a szebeni ispán fennhatósága alatt egyesítette a szászokat. E székely népcsoport, nem akarva a szebeni ispán fennhatósága alá kerülni, kelet felé mozdult el, és utóbb mint sebesi (majd sepsi) székelyek bukkannak fel a forrásokban. Régészeti megfigyelések alapján lehet arra a következtetésre jutni, hogy a székelyek Telegdi-székbe történt betelepődése a 12–13. század fordulóján vagy a 13. század elején történt. A legkeletibb székely népcsoportok nyugatról keletre való vándorlás eredményeképpen csak ezt követően, a 13. század későbbi évtizedeiben jutottak el Kézdi-székbe és Csíkba. A székelyek könnyűlovás, határvédő, szabad népelem voltak.

Erdély multikulturális jellegét tehát már a 13. század közepére-végére megkapta. Ennek alapvetően településtörténeti oka volt, az, hogy sem a 9. században ott élő és továbbélő szlávok, sem a honfoglaló, illetve az országában a későbbiekben berendezkedő magyarság Erdély tágas területeit sem külön-külön, sem együtt nem népesítette be, hatalmas területeit lakatlanul hagyta, vagy csak gyéren szállta meg. (Ez tükröződött még jóval később is az erdélyi népsűrűség országos átlagtól eltérő, alacsonyabb voltában.) A nagy szabad területek léte, valamint a külső támadásokkal szembeni védelem biztosítása tette lehetővé II. Géza számára, hogy nyugat-európai népséget hívjon be, és telepítse le őket Erdély déli és északi peremterületein. Az összefoglalóan szászoknak mondott jövevények tehát telepítés eredményeképpen jutottak új hazájukhoz. Őket követték a románság és a székelység különböző csoportjai, akiket – legalábbis kezdetben – nem szervezett telepítés hozott Erdélybe, hanem spontán migráció eredményeképpen vetették meg lábukat Erdély déli és keleti részein, és utóbb innen kiindulva újabb vidékeket szálltak meg. Erdély a korai századokban szinte feneketlen zsák, amely a szlávok mellé nyugatról magyarokat, szászokat és székelyeket, délről pedig románokat fogadott be. A 13. század közepén öt népség (magyar, szláv, szász, román és székely) élt egymás mellett, ráadásul e népek eltérő civilizációs értékeket képviseltek, különféle szintjén álltak a gazdasági tevékenységnek és a társadalmi tagolódásnak. A magyarok egy része nemes volt, földesúr, más része már alávetett állattartó és földművelő, a szláv földműves szolga, a szász szabad jövevény földműves, kézműves, kereskedő, városlakó, a román juhait legeltető hegyipásztor, a székely pedig szabad, könnyűlovás határvédő. A magyarok végigjárták a nomádból letelepültté válás rögzös útját, társadalmuk mélységében tagolt volt. A szlávok uraiknak terményjárdékkal adóztak. A szászok egy fejlett nyugat-európai társadalom mentalitásait hozták el a kelet-magyarországi régióba. A balkáni transzhumálás Erdélyben ismeretlen ha-

gyományát itt meghonosító románok még előtte álltak nagy társadalmi differenciálódásuknak. A székelyek kínosan őrkdtek szabadságukon.

E népek között korán a kapcsolatok bonyolult szálai jöttek létre. A gyér forrásanyagban csak egy-egy adat tanúskodik emellett. Már szó esett az 1210. évi hadjáratról, ahol a magyar király ispánja vezetésével szászok, románok, székelyek (és még besenyők) vonultak harcba. 1213-ban az erdélyi püspök arról intézkedett, hogy mi történjék a tizeddel, ha magyarok és székelyek mennek a Német Lovagrend területére. 1222-ben II. András király adó alóli mentességet biztosított a Német Lovagrendnek, ha tagjai a székelyek földjén vagy a románok földjén haladnak át. 1224-ben II. András a szászoknak útjában levő sebesi székelyeket szólította fel távozásra annak érdekében, hogy a Szászvárostól Barótig élő németiség egy nép legyen. 1234-ben IX. Gergely pápa levele szerint Magyarországról mind magyarok, mind németek áttelepedtek a Kárpát-medencén kívül élő vlachokhoz, akikkel szinte egy néppé válva fogadták el az ortodox szertartást. A legkorábban – a 13. század második felében – nevükön nevezett székely személyeket Szoboszlónak és Názánának hívták, azaz mindketten szláv nevet viseltek. A 13. század végén Kézai Simon arról írt, hogy a székelyek a vlachokkal együtt a határvidék (a Keleti és Déli Kárpátok) hegyei között leltek otthonra, és a vlachokkal elkeveredve azok betűit használják. Az őt nép 13. századi keveredése nagyfokú etnikai tarkaságot eredményezett. A későbbiekben sem csökkent érdemben ez, mert bár a szlávosság lassan felolvadt (helyükre itt-ott délszlávok kerültek, a 14. század végétől pedig nomád életet élő cigányok telepedtek Erdélybe), de a középkor végéig a magyarság, a szászság és a székelység szövetsége (a három nemzet uniója) szabta meg Erdély politikai kereteit, miközben a 14. század közepét követően a telepítések révén gyors ütemben növekedett a szövetségbe be nem vett erdélyi románság létszáma. A becslések szerint Erdély össznépessége a 12. században 200 ezer főre tehető, a középkor végén viszont már meghaladta az 500 ezret. Ebből a hét vármegyéé felülmúlta a 300 ezret, a Szászföldé 115 ezer, a Székelyföldé 86 ezer fő volt. A románok 15. század végi lélekszámának megállapításához elégtelenek az adatok. A hét vármegyéből a románokat leginkább magában foglaló két déli megye (Fehér Fogarassal és Hunyad) 120 ezer főt tett ki, Szászföldön a népesség mintegy negyede ekkor már román lehetett. Valószínűséggel csak annyi állítható, hogy a románság létszáma Erdélyben a középkor végén elérte vagy esetleg túllépte a 100 ezer főt. Az Erdélyen kívül eső Krassó, Temes, Bihar, valamint Máramaros megyében ugyancsak közel 100 ezres románság élt. Egyelőre azonban a magyarság tekintélyes számbeli többséggel rendelkezett, és ugyancsak igen jelentős szász és székely népességgel számolhatunk. A nyelvileg három (magyar, német és román), de etnikailag négyféle (magyar, székely, szász és román), továbbá egyaránt népes etnikum a középkor végi Erdélynek igen határozott arcéllel multikulturális jelleglet kölcsönzött, amelyen alapvetően a későbbi századok sem tudtak változtatni.

TÁJÉKOZTATÓ IRODALOM

- Áron Péter: Erdély történelmi tájneveinek adattára és népeinek tájszemlélete. Magyar Nyelvjárások (Debrecen) 24 (1981) 101–132.
- Benkő Elek: A székelyek betelepülése Erdélybe. In: Történelmünk a Duna-medencében. Kolozsvár–Temesvár, 1998. 50–65.
- Georgescu, Vlad: The Romanians. A History. Columbus, 1991.

- Gündisch, Konrad: Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen. München, 1998.
- Kniezsa István: Kelet-Magyarország helynevei. Kiss Lajos bevezető tanulmányával. Kisebbségkutatás könyvek. Budapest, 2001.
- Kovacsics József (szerk.): Magyarország történeti demográfiája (895–1995). Millecentenáriumi előadások. Budapest, 1997.
- Köpeczi Béla (főszerk.): Erdély rövid története. Szerk. Barta Gábor. Budapest, 1989.
- Kristó Gyula: A székelyek eredetéről. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár. 10. Szeged, 1996.
- Makkai László–Mócsy András (szerk.): Erdély története. I. A kezdetektől 1606-ig. Budapest, 1986.
- Nägler, Thomas: Die Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen. Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens. I. Bukarest, 1979.
- Pascu, Ștefan: Voievodatul Transilvaniei. I., III. Cluj 1971., Cluj-Napoca, 1986.
- Roth, Harald: Kis Erdély-történet. Nobile officium. Csíkszereda, 1999.
- Zur Rechts- und Siedlungsgeschichte der Siebenbürger Sachsen. Siebenbürgisches Archiv. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Dritte Folge. 8. Köln–Wien, 1971.

SZABOLCS PÉTER: IV. BÉLA